

תמורה או תרומה?
על השלכות אתיות, חברתיות וכלכליות של
סחר באיברים

ד"ר דניאל שפרלינג

ביה"ס למשפטים, המכללה האקדמית נתניה

daniel.sperling@utoronto.ca

כמה נתונים לפתיחה...

- בשנת 2007 מתו בישראל 95 חולים שהמתינו לאיבר
- 860 איש ממתנים כיום לאיבר להשתלה
- במהלך 2007 התווספו לרשימת הממתנים עוד 492 חולים
- זמן ממוצע לקבלת ריאה או לב הוא 0.6 שנים; לקבלת כבד: 2.17 שנים; לקבלת כליה – 4.3 שנים (גורמן, 2008)
- בארה"ב זמן המתנה לכליה הוא מעל 5 שנים ומעל 6% מהמועמדים להשתלה מתים בכל שנה (Matas, 2004)

הגורמים לבעיות ההשתלות ופתרון

□ הגורם המרכזי: פער גדל בין כמות קטנה של איברים לביקוש גדול

□ ההצעות לפתרון:

(1 מתן תמורה בעבור איבר להשתלה

(2 מעבר למשטר של presumed consent

(3 הרחבת מאגר התורמים: ילדים עם נזק אננסיפלי ומתים

Non heart-beating

(4 פיתוח איברים ביו-מלאכותיים

(5 השתלת רקמות ואיברים מבע"ח לבני אדם

מבנה ההרצאה

❖ התמקדות בפתרון האתי של מתן או קבלת תמורה
בעבור איבר להשתלה

❖ הצגת הטיעונים השונים בעד ונגד תרומה בתמורה

❖ הצגת ההשלכות הרחבות יותר של משטר של תמורה

מחאה מקצועית ומשפטית כנגד תמורה

- WHO, 1987, 1994: קנייה ומכירה של איברים היא פעולה שיש לגנות אותה. רופאים לא יבצעו השתלה אם מקור האיברים בפעולה של קנייה ומכירה
- National Organ Transplant Act, 1994, § 274(e); Uniform Anatomical Gift Act, 1968, § 10(a); Human Organ Transplants Act, 1989 (UK)
- Law Reform Commission of Canada, Procurement and Transfer of Human Tissues and Organs (1992) 184-187; Council of Europe, Convention on Human Rights and Biomedicine (1997), § 21

טיעונים בעד מכירת איבר (ומענה להם)

- טיעון תוצאתני: מתן תמורה=> הגדלת היצע האיברים=> הורדת מספר הממתינים שמתים; הארכת שרידות הנתרמים (Radcliffe-Richards, 1996). מענה: מדובר בטענה אמפירית שניתנת לבחינה בדיעבד אך לא יכולה לתמוך מראש.
- טיעון התורם הטוב: אין מניעה להעביר איבר מאדם חי לאדם אחר. אין פסול באינטרס לעשיית רווח אישי (MB Gill & RM Sade, 2002). מענה: לא נכון שאין פסול משפטי באינטרס לעשיית רווח עצמי

טיעונים בעד מכירת איבר (ומענה להם)

טיעון מכירת הרקמה: בדומה למכירה של דם, זרע וביצית, אנשים צריכים להיות יכולים למכור כל רקמה או איבר עליהם הם בעלים (MB Gill & RM Sade, 2002). מענה:

1) לא בכל מקום אפשר למכור ביצית

2) עניין התמורה נקבע לפי הסיכונים, מידת ההתחדשות והזמינות של הרקמה/איבר והערך הסימבולי. דין הוצאת ביציות אינו כדין זרע. מעמדו הסימבולי של הדם אינו כשל ביצית.

טיעונים בעד מכירת איבר (ומענה להם)

טיעון האוטונומיה: איסור על קבלת תמורה הוא פטרנליסטי ומנוגד לעקרון האוטונומיה. Savulescu, 2003: מכירת עבודה/מקורות העבודה? סיכון הגוף בעבור הנאה/סיכון הגוף תמורת תשלום? Gill & Sade, 2002: יש לכבד בחירות אישיות בנוגע לקבלה או נתינה של תמורה

מענה: לא מדובר בבחירה אמיתית או חופשית. מצב של מסכנות או עוני לא מאפשר שקילה רציונאלית. לעתים, יש להיות פטרנליסטי כדי להגן על הפרט.

טיעונים בעד מכירת איבר (ומענה להם)

אלטרנטיבה גרועה יותר: קיומו של "שוק שחור" בו התורמים הם נזקקים, מחיר האיבר גבוה מאוד ורוב התמורה הולכת למתווכים (Goyal et al., 2002).

מענה: 1) הדרך להתמודד עם "שוק שחור" היא להגביר אכיפה ולא ליצור שוק בחסות המדינה; **2)** לא מתחייב שבמשטר של תמורה לא יופעל לחץ וניצול מטריד כב"שוק שחור".

טיעונים נגד מכירת איבר (ומענה להם)

ניצול העני והעדר הסכמה אמיתית: התורם-המוכר יהיה עני וחלש. התמורה תיצור לחץ בלתי הוגן וניצול. בהקשר הגלובאלי, אוכלוסיית העולם השלישי תהפוך ספקית איברים עבור תושבי מדינות עשירות יותר.

מענה: 1) אותו סיכון קיים גם בתרומה אלטרואיסטית;

2) גם כיום קיים ניצול וסיכון של האוכ' החלשה; **3**) ניתן לקבוע תקרה מינימאלית של הכנסת תורם; **4**) ניתן להבטיח קבלת החלטה באופן חופשי; **5**) התמורה מאפשרת לעני לרכוש מזון ותרופות; **6**) Veatch, 2003: החברה כשלה בהתמודדות עם העוני. הכרה בתמורה היא צעד אחד בהתמודדות.

טיעונים נגד מכירת איבר (ומענה להם)

קומודיפיקציה של הגוף:

- 1) תמורה בעבור איבר מובילה להחפצה של הגוף ולאיבוד כבוד האדם (Sutton, 2002)
- 2) החלפת דבר (איבר) בדבר (תמורה) היא בעלת משמעויות סוציו-פוליטיות שקשורות להיררכיה וכח. הסחורה אינה ישות סטטית אלא חלק מתהליך יוצר שינוי (Sharp, 2000).
Marx - סחורה נוצרת תחת תנאים מנוכרים של עבודה קפיטליסטית. לסחורה משמעות חברתית ויש להיוודע אליה באופן לא ישיר. הביטויים "תרומה" ו"החזר הוצאות" משמשים הסוואה לאופי הקפיטליסטי של הקומודיפיקציה.

טיעונים נגד מכירת איבר (ומענה להם)

קומודיפיקציה של הגוף:

3) ראייה לכל אורך ההיסטוריה - הגוף היוצר עבודה; מוסד העבודות; גניבת הגוף לניתוחים אנטומיים; הגוף כמושא למחקר רפואי; "קניית" דוגמנים/שחקנים; "רכישת" ילדים לאימוץ; פניה לניתוחים קוסמטיים

4) רדוקציה לשפה של מסחר - "קצירת" איברים; "הקפאת" רקמות ותאים; אחסון ב"בנק"; "סחר" ב"שוק"; צבירת "פטנטים"; "רכישה"/"מכירה" (Andrews & Nelkin, 1998)

טיעונים נגד מכירת איבר (ומענה להם)

קומודיפיקציה של הגוף:

(5) גוף האישה ומביוחד איברי הרבייה שלה משמשים מושא להנאה מינית (זנות) או לנשיאת עובר (פונדקאות).

(6) קטגוריות חברתיות של נשים, שחורים, אסירים, חיילים הפכו אובייקטים בעלי ערך דרך פרוצדורות רפואיות

(7) הגוף מקבל ערך יחסי וספציפי. הוא: "a source of raw material for salable products" (Andrews & Nelkin, 1998).
"reified, isolated, decontextualized, and abstracted from real time, actual location and social space" (Lock, 1993).
באופן קבוע:

טיעונים נגד מכירת איבר (ומענה להם)

קומודיפיקציה של הגוף:

8) איברים פוטנציאליים להשתלה מתוארים כ"משאבים מוגבלים" (scarce) וכטובין "בעלי ערך" (precious) המבוזבזים ו"יורדים לטמיון" (go to waste) כשבמקום הם צריכים להיות "ממוחזרים" (recycled).

9) שיח התמורה הוא בעל השלכות רחבות ביותר.

טיעונים נגד מכירת איבר (ומענה להם)

“The ‘de-gifting’ of transplantation that this market approach entails has been accompanied and reinforced by the progressive ‘biologization’ of donated organs...Increasingly, organs are being thought of as ‘just organs’, rather than as living parts of the person that might well be given willingly and unselfishly to others. This biological reductionism...has insidious implications for constructions of self, definitions of what it means to be human, and more generally of life as it should be lived” (Fox & Swazey, *Spare Parts: Organ Replacement in Human Society*, 1992, p. 207)

טיעונים נגד מכירת איבר (ומענה להם)

קומודיפיקציה של הגוף:

מענה: 1) אין ראיה שמכירת זרע, ביצית או דם הפחיתו מהערך העצמי או הכבוד של התורם; 2) קומודיפיקציה של הגוף אינה בהכרח קומודיפיקציה של האדם (Wilkinson, 2000). ניתן להמשיך לקבל החלטות רציונאליות גם עם כליה אחת (Gill & Sade, 2002). אין הכרח שתרומה תהפוך את הגוף ליותר סחורה מאשר בתרומה אלטרואיסטית (Wilkinson, 2000);

3) בשיטה של שוק מפוקח המדינה מגנה על האינטרסים של התורמים ומתייחסת אליהם כאל גיבורים; 4) הרעיון של "שלמות הגוף אינו ברור. אנשים שפוגעים בגופם לא סובלים נזק פסיכולוגי ארוך טווח. תחום הרפואה הפלסטית מנוגד לרעיון זה.

טיעונים נגד מכירת איבר (ומענה להם)

➤ נזק לתורם: תרומה בתמורה מעודדת יותר תרומות ואלה עלולות להסתיים בנזק בריאותי/מוות.

מענה: שיעור התמותה של תורמי כליה נמוך ביותר ועומד על 0.3% (Matas, 2004). אם שיעור זה אינו נמוך כדי לשלול תרומה אלטרואיסטית הוא לא צריך לאסור תרומה בתמורה.

➤ עידוד תרומה אלטרואיסטית: משטר של תמורה יוריד את מספר התרומות האלטרואיסטיות וישנה את תפיסת מוסד התרומה. מענה: (1) אין הכרח שתרומת איברים תהיה ללא תמורה; (2) אין הוכחה ששיטה של שוק אכן מורידה את מס' התרומות האלטרואיסטיות. הנחיצות בתרומה כזו עדיין תיוותר בעינה.

טיעונים נגד מכירת איבר (ומענה להם)

❖ ירידה באמון הרופאים או באמון הממסד הציבורי/מדינה:

המדינה תהפוך קרבן את האוכלוסיה הענייה במקום לספק לה תמיכה. קבלה או נתינה של תמורה תפגע במערכת היחסים בין רופא למטופל ובמיוחד בחובות הטיפול של הרופא.

מענה: באשר למדינה, לא מדובר בניגוד עניינים אלא בסדרי עדיפויות. פיקוח שוקי יאפשר גם דאגה לעני.
באשר לרופא, אין נתונים שתומכים בטענה. להיפך: קיימים נתונים שהיחס לא השתנה, למשל בפונדקאות.

השלכות של משטר של תמורה

- (1) השלכות על הפרופסיה הרפואית (Caplan, 2004) :
- השתתפות בתהליך התמורה תפגע בעקרונות האתיקה הרפואית
 - נטילת איבר מאדם חי רק כדי לסייע לאותו אדם בהבטחת התמורה אינה ניתנת להגנה אתית
 - תפקיד הרפואה אינו למצוא דרכים לעשיית רווחים אישיים בפעולות שעלולות להיות מזיקות באופן רציני
 - השתתפות הרופאים בתהליך תפגע באמון בהם ותשנה את אופיה של הפרופסיה

השלכות של משטר של תמורה

(2) השלכות במישור התועלת ובמישור הכלכלי:

מחד, שיטה שוקית (1) תגדיל בריאות המושתלים

(2) תאפשר סלקציה טובה של

איברים

(3) תפחית עלויות ניתוחי ההשתלה

(4) תפחית מהרתיעה הכללית לתרום

השלכות של משטר של תמורה

(2) השלכות במישור התועלת ובמישור הכלכלי:

מנגד, שיטה שוקית (1) תוריד מוטיבציה לתרום תרומה

אלטרואיסטית

(2) תביא לכך שיותר איברים

באיכות נמוכה יוצעו לתרומה

(3) תיצור תמריץ שלילי לסיים

טיפול ותפחית ביעילות הטיפול בחולים

חיים בכלל.

השלכות של משטר של תמורה

(2) השלכות במישור התועלת ובמישור הכלכלי:

✓ שוק איברים לא מגדיל את מספר התרומות בשל עלייה באיברים שלא מתקבלים יפה בהשתלה

(Goyal et al., 2002; Rothman et al., 1997)

✓ בהודו: 87% ממוכרי כליות הידרדרו במצבם הבריאותי וב-1/3 מהם חלה ירידה בהכנסה. 74% מהם היו עדיין בעלי חוב שש שנים לאחר התרומה, ושיעור העניים מביניהם עלה מ- 54% ל- 71% (Goyal et al., 2002)

✓ בראיונות עומק במדרס עלה שרוב מוכרי האיברים שקועים ביותר חובות, ושגובים מתנהגים באגרסיביות כלפיהם (Cohen, 1999)

השלכות של משטר של תמורה

(2) השלכות במישור התועלת ובמישור הכלכלי:

- תרומה בתמורה הביאה לירידה במצב הרגשי ובבריאות הכללית של התורמים (Caplan, 2004)
- באירן: תורמי כליה בתמורה סבלו בוושה קיצונית וזכו לגינוי חברתי לאורך שנים (Zargooshi, 2001)
- חלה ירידה בשיעור התרומות מן החי במדינות בהן מתקיים סחר, לדוגמא הונג קונג (Danovitch, 2007). במדינות אלה מתערערים היסודות האלטרואיסטים ולא קיימת מוטיבציה לאלטרנטיבות אחרות לתרומה, למשל בסין.
- שיטה של תמורה מצריכה אכיפה, פיקוח ובקרה ולאחר מחריר כלכלי לא מבוטל.

השלכות של משטר של תמורה

השלכות תרבותיות: (3)

- עניין השתלות איברים מקבל משמעות שונה בתרבויות שונות. דוגמאות: יפן, איטליה, ארה"ב, פורטוגל.
- בחלק ממדינות העולם השלישי לא שותפים להנחה (המערבית) לפיה האדם הוא הבעלים על גופו (Scheper-Hughes, 2000)
- דיון משמעותי בתמורה רלבנטי בעיקר למדינות מתועשות במערב (Matas, 2004)
- יש לקחת בחשבון את התפיסות התרבותיות הקשור למעשה התרומה

השלכות של משטר של תמורה

(4) השלכות על דעת הפרופסיה המקצועית ודעת הקהל:

- במחקר רחב התברר שרוב הצוות הרפואי מתנגד לשיטה של שוק באיברים וכולו תומך בתרומה אלטרואיסטית (Jasper et al., 2004)

- מחקר בינלאומי מקיף שנערך בקרב הציבור מגלה שרק 24.9% מהאוכלוסיה סבר שמתן תמורה תהיה מועילה ורק 19.3% סברו שהדבר יהיה אתי (51% מהנשאלים הביעו עמדה נחרצת שמתן תמורה בעבור איבר אינה אתית) (Cantarovich et al., 2007)

השלכות של משטר של תמורה

(5) השלכות פרקטיות:

- האם יש להגביל את גיל התורם בתמורה?
- האם יש להגביל את מדינות המוצא של תורמים בתמורה? (Erin & Harris, 2003)
- האם יש להעניק את אותה תמורה מובטחת גם כאשר האיבר אינו מנוצל להשתלה?
- האם יש להבטיח טיפול ארוך טווח לתורם בתמורה?
- כיצד יש לבצע הערכה קלינית של תורם בתמורה? מהו התהליך בו תתקבל הסכמתו מדעת? מיהו זה שמוסמך לידע את התורם בכל הסיכונים הנלווים? כיצד אפשר להבטיח הסתרת מידע חיוני מצד התורם-המוכר?
- האם יש לתת מחיר אחר בגין איבר "ישן" לעומת "חדש"? האם המחיר צריך להיקבע גם בהתאם למצבו הגופני של התורם? האם מחיר כל האיברים צריך להיות שווה? האם אדם יוכל למכור אונת כבד וגם כליה ולקבל פיצוי כפול?

לסיכום

קבלה או נתינה של תמורה בעבור איבר מעוררת דילמות אתיות רבות ואינה עולה בקנה אחד עם המצב המשפטי ברוב מדינות העולם.

קיימות טענות חזקות התומכות והשוללות תרומה בתמורה.

להסדר של תמורה השלכות רחבות יותר על הפרופסיה הרפואית, על התועלת הכלכלית הצפויה ממנה, על דעת אנשי המקצוע ודעת הקהל, ועל תפיסות תרבותיות מגוונות. כן מעוררת היא שאלות פרקטיות קשות.

תודה על ההקשבה!!!